

MILAN ODRAN

K EMIGRÁCIÍ BULHAROV NA SLOVENSKO V 18. A 19. STOROČÍ

V súčasnej dobe žije na území SSR vyše 1800 trvale usadených príslušníkov bulharskej národnosti. Z toho 1584 je bulharských štátnych občanov¹ a vyše dvesto má československú štátnu príslušnosť. Pristahovali sa sem v rôznych obdobiach a za rôznych politických a sociálnych podmienok. Najsilnejší vystahovalecký prúd Bulharov na Slovensko bol začiatok nášho storočia a najmä v období po utvorení Československej republiky až po druhú svetovú vojnu. V tridsiatych a štyridsiatych rokoch nášho storočia sa k sociálnym a iným emigrantom pripájala početná vlna politickej emigrácie. Nezanedbateľným faktorom bolo aj štúdium bulharských vysokoškôľakov na slovenských vysokých školách počas druhej svetovej vojny, z ktorých sa niekoľko desiatok zúčastnilo ozbrojených bojov v Slovenskom národnom povstaní a mnohí položili tam aj svoje životy. V posledných, predovšetkým v povojnových, desaťročiach hrajú dôležitú úlohu aj smiešané manželstvá bulharských a našich občanov (vyše 530),² kde potom z rodinných dôvodov ostáva značný počet Bulharov na Slovensku a sú vlastne najvýraznejším činiteľom súčasného emigračného procesu.

Kým v súčasnosti máme presné a pomerne podrobné štatistické údaje o pohyboch obyvateľstva u nás, v minulosti, najmä v 18. a 19. storočí sa často musíme opierať o výsledky pomocných vied ako je etymológia, onomastika a často aj o hypotézy z analógie. Jediné týmto spôsobom, pri nedostatku historického materiálu, sa môžeme dozvedieť o emigračných procesoch Bulharov na Slovensko a do Uhorska. Pri výskume tohoto procesu sa vzhľadom na uvedené problémy stretávame s celým radom ťažkostí, ktorých riešenie si vyžaduje mnoho trpezlivosti i námahy. Spomenieme len tie najmarnejšie:

1. Údaje sú roztrúsené v obrovskom množstve archívnych a iných historických dokumentov v podobe župných písomností, kroník hradov a miest, matrik, súdnych a daňových záznamov atď.

2. Údaje z týchto materiálov sú často neúplné a nepresné a po stránke jazykovej miestami nesprávne adaptované i skomolené. Okrem toho v uhorských listinách a písomnostiach z 18. a z 19. storočia, vzhľadom na silné

¹ Podľa údajov Bulharského generálneho konzulátu v Bratislave z 1973.

² Tiež tam.

maďarizačné a rekatolizačné tendencie, sa údaje o národnostnom a náboženskom zložení obyvateľstva jednotlivých uhorských miest i stolíc podávajú zámerné skreslene a neúplne alebo vôbec chýbajú. Túto tendenciu badať aj v uhorských i rakúsko-uhorských štatistikách z tohoto obdobia.³ S podobnou situáciou sa stretávame aj v rôznych latinských, nemeckých a maďarských lexikonoch z 18. a zo začiatku 19. storočia.⁴ V týchto dielach sa popri údajoch o slovenských župách a ich obyvateľstve nikde neuvádzajú Bulhari, hoci iné nekompaktné etnické skupiny ako Židia, Gréci, Arméni, Arumuni, Cigáni sa uvádzajú pomerne presne, aj keď nie vždy v číslach.

3. V písomnostiach z 18. a 19. storočia sa zpravidla zamieňajú mená jednotlivých balkánskych kresťanských národov – „poddaných Osmanskej Porty“. Najčastejšie sa pod menom Gréci (Graeces) spomínajú všetky balkánske kresťanské etniká: Gréci, Srbi, Bulhari, Macedónci, Albánci, Arumuni a často i Arméni. Podobne pod pojmom „Illyres“ netreba rozumieť len Chorvátov, ale všetkých Slovanov. Uhorskí a rakúski kronikári a štátni úradníci, ktorí boli zpravidla Maďari alebo Nemci, neovládali slovenské jazyky a nevedeli robiť ani rozdiel medzi nimi a ich nositeľmi a tak všetkých južných Slovanov často nazývali jednoducho Srbmi. V niektorých kronikách a štatistikách sa zase stretávame s názvom Macedónci (Macedones, Matzedonier), ktorým vyjadrujú Grékov⁵ a často i iných obyvateľov Balkánu.

Napriek uvedeným ťažkostiam se nám podarilo získať určitý historický i demografický materiál, ktorý možno právom pokladať za jednu z prvých stôp emigrácie Bulharov na Slovensko. Historické a spoločensko-politické pomery v Osmanskej ríši a v Tereziánskom Rakúsku-Uhorsku podmienili a značne ovplyvnili tento migračný proces. Táto vystaňovalecká vlna vzrástla najmä po celom rade protiosmanských povstaní v Bulharsku v 18. a začiatkom 19. storočia, keď Bulhari boli nútení, zo strachu pred tureckou pomstou, opustiť svoje domovy a hľadať prístrešie v Rusku, Rumunsku a v Rakúsko-Uhorsku. Tak napríklad po nevydarenom tzv. Čiprovskom povstaní v severozápadnom Bulharsku roku 1688 sa asi 15 tisíc bulharských utečencov po dlhom a namáhavom putovaní usadilo okolo roku 1738–1741 v uhorskom Banáte,⁶ v kraji vyľudnenom a spustošenom od tureckých vojen. Banátski Bulhari dostali od uhorskej vlády určité privilégia a rýchlo sa v novom prostredí udomácnili hoci svoj jazyk, obyčaje i národné povedomie si zachovali až dodnes. V písomnostiach Archívu mesta Bratislavy sa nachádza hlásenie o vojenských zbehoch, ktorí utiekli z Varždínskeho pechotného regimentu v rokoch 1765–1769⁷, a tu sa stretávame

³ Ako prvú treba uviesť veľkú encyklopedickú edíciu *Magyarország Vármegyei és városai; Magyarország Hejségnevtára*. Budapešť 1863; *A Magyar Korona Országainak Hejségnevtára*. Budapest 1873; *A Magyar Szent Korona Országainak Hejségnevtára*. Budapest 1907; *Magyar Statisztikai Közlemények*. 5. Kötet, Budapest 1907 a i.

⁴ *Lexicon universorum Regni Hungariae locorum populosorum 1173*. Budapest 1920; J. M. Korabinsky, *Geographisch-Historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*. Fressburg 1786; M. Schwantner, *Statistik des Königreichs Ungarn*. Pest 1798; L. Nagy, *Notitia politico-geographica statisticae*. Budae 1828; A. Vályi, *Magyar országnak leírása I–III*. Budán 1796–1799 a i.

⁵ M. Schwantner, *Statistik des Königreichs Ungarn*. Pest 1798, 1809.

⁶ St. Stojkov, *Bálgarska dialektologija*. Sofija 1962, str. 116.

⁷ Concination desertierten Grenzern von dem Varasdiner St. Georger Infanterie Regiment ab Anno 1765–1769, Bellowa dem 8. august 1769.

aj s menami Mito Jankov, Mitko Michov, Pejo Rakinič — všetci z Banátu, o ktorých sa dá podľa foneticko-morfologickej a semantickej analýzy mien predpokladať, že s najväčšou pravdepodobnosťou sa jedná o banátskych Bulharov, zverbovaných do vojenských služieb Rakúsko-Uhorska. Okrem Banátu sa bulharskí emigranti usadzovali aj v iných oblastiach dolného i horného Uhorska: v Aradskej, Pestskej, Abovskej, Komárňanskej a iných župách. Medzi kongegačnými listinami v Štátnom oblastnom archíve v Bratislave nachádzame správu Kráľovskej miestodržiteľskej rady z roku 1746, že v Aradskej župe 18 obchodníkov — tureckých poddaných sa zrieklo príslušnosti k Tureckej ríši a spolu so svojimi rodinami sa stali právoplatnými občanmi Uhorska. Podobné správy dochádzajú na budínsky dvor aj z Komárňanskej župy, kde sa v 18. storočí usadilo mnoho obchodníkov z Balkánu.

V Novohradskej župe sa nachádza dedina Bolgárom, spomínaná už v Lexicone z r. 1773 i v Korabinského Lexikone z r. 1786. Ide o dnešnú obec Bulhary, teraz už včlenenú do mesta Fiľakova, ktorá sa až do roku 1945⁸ uvádza pod jej maďarským názvom — Bolgárom. Podľa názvu obce sa analogicky dá predpokladať (porovnaj názvy obcí Maďarovce, Nemecké Pravno, Chorvátsky Grob, Ruské, Ruská Voľa a i.), že v dedine už začiatkom 18. storočia sa nachádzali bulharskí emigranti, ktorí tvorili aspoň časť obce. Hoci všetky štatistické pramene a lexikony uvádzajú túto dedinku koncom 18. a začiatkom 19. storočia ako katolícku a čisto maďarskú (Catholici, Hungari, ungarisches Dorf, Magyar falu...), náš predpoklad o prítomnosti istej skupiny Bulharov v obci sa ukázal správny. V matrike farnosti Fiľakovo-Šavoľ, kam patrila aj dedinka Bolgárom, pochádzajúcej z rokov 1715—1727 nachádzame typicky bulharské, resp. južnoslovanské mená. Matrika je písaná po latinsky a mená v nej sú polatinčené a pomaďarčené a často skomolené miestnymi katolíckymi farármí, ktorých materinským jazykom bola maďarčina. Pre ilustráciu uvedieme mená ako: Bona Stephanus, Bona Elizabetha, Michail Bona 2X, Georgius Bona, Joanes Bona a Ivanes Bona. Priezvisko Bona, miestami i Bonó nie je maďarského pôvodu. Maďarský tvar Bonó vznikol zo slovanského Bonov. Tento foneticko-morfologický model je typický pri antroponymách, prevzatých do maďarčiny zo slovanských jazykov. Meno Bona a tiež aj Bonov sa vyskytuje veľmi často v severozápadnom Bulharsku a je utvorené z vlastného mena Bogdan, resp. Bojan.⁹ Vlastné (krstné) mená ako Stephanus, Elizabetha, Georgius, Michail, Joanes sú typicky kresťanské mená, ktoré možno stretnúť u všetkých neslovanských i slovanských kresťanov. Z jazykovedného hľadiska je však zaujímavá forma Ivanes Bona. „Ivanes“ dokazuje, že ide len o nesprávne polatinčenú bulharskú formu Ivan, ktoré podobne ako slovenské Ján znie po latinsky Joanes. Taktó vznikli aj mená Patrini Ivanes a Ivana Sako (Šakov). Ďalej možno v matrike stretnúť mená Agó, Bodo, Borgo, Csako, Ratko, ktoré sú vlastne pomaďarčené tvary z bulharských Agov, Bodov, Borgov, Čakov, Radkov, ktoré sa vyskytujú hojne na

⁸ M. Majtán, *Názvy obcí na Slovensku za ostatných dvesto rokov*. Bratislava 1972, str. 81.

⁹ St. Ilčev, *Rečnik na ličnite i familni imena u bulgarite*. Sofija 1969, str. 83.

území Bulharska aj v súčasnosti.¹⁰ Z uvedených faktov sa dá vysloviť oprávnenú domienku, že v dedine Bolgárom žila už začiatkom 18. storočia skupina Bulharov, ktorí tam prišli kolonizovať spustnutý a od tureckých vojen vyľudnený kraj, podobne ako v Banáte.

O sfahovaní poddaných Osmanskej Porty z rôznych oblastí Balkánu do Uhorska svedčia aj rôzne nariadenia panovníkov a jednotlivých župných Kráľovských miestodržiteľských rád o usadzovaní sa tureckých poddaných na území Uhorska, o povolení prevádzať obchodnú činnosť, o gréckokatolíckych kostoloch. Pre nás najzaujímavejšie a najsmerošatejšie sú údaje, ktoré nachádzame v kongregačných listinách Bratislavskej župy o príchode mnohých „tureckých a gréckych obchodníkov“ z Osmanskej ríše do Uhorska.

V rokoch 1729 Kráľovská miestodržiteľská rada povoľuje tureckým obchodníkom obchodovať s tureckým i iným exotickým tovarom na území Bratislavskej župy. O 5 rokov neskôr sa vydávajú špeciálne úpravy, stanovujúce predpisy pre obchodovanie tureckých a gréckych obchodníkov. Dňa 17. januára 1740 Kráľovská miestodržiteľská rada v Bratislave nariaďuje kontrolu dokladov všetkých osôb, prichádzajúcich z Turecka.

V liste adresovanom Kráľovskej miestodržiteľskej rade v Bratislave Mária Terézia žiada, aby župa dala sekvestrovať víno, ktoré má „grécky“ obchodník z Komárna Demeter Roza uložené v Szapariovskej kúrii v bratislavskom Podhradí, pretože rakúskym kupcom Matejovi Ölmerovi a Theofilovi Gülnerovi je dlžný 968 zlatých. Na základe jazykového rozboru uvedeného mena možno povedať, že sa jedná nie o grécke, ale o meno južnoslovanského pôvodu. Dá sa predpokladať, že obchodník Demeter Roza pochádzal z Macedónie alebo z Bulharska, kde sa toto meno dodnes vyskytuje.

V zápisnici zo zasadnutia partikulárnej kongregácie v Trnave zo dňa 17. apríla 1755 je aj správa o „gréckych“ kupcoch — poddaných Osmanskej Porty z dolného vonkajšieho obvodu Bratislavskej župy. Uvádzajú sa tu mená: Joanes Popovics a Demeter Popovics z Galanty a Petrus Kosta zo Serede. Z uvedených mien je jasné, že nejde o grécky, ale vyložene južnoslovanský pôvod. Ťažko je ale rozlíšiť, či sa jedná o Bulharov, alebo Srbov. Pri mene Demeter Kosta by snáď bolo možné na základe etnograficko-jazykovej analýzy srbsku príslušnosť vylúčiť.

Z uvedených príkladov migračného procesu Bulharov a balkánskych Slovanov vôbec do Uhorska vyplýva, že v 18. a 19. storočí bol tento proces dosť intenzívny a miestami išlo i o presídľovanie celých malých etnických skupín (Banát, Bulhary...). Definitívne vyriešenie tohoto problému si vyžaduje ďalší podrobný historický i lingvistický výskum a sústredenú prácu celého kolektívu.

¹⁰ St. Ilčev, *op. cit.*, str. 43, 80, 84, 534, 416.